

Lentner Csaba

Az új magyar állampénzügyi rendszer – történeti, intézményi és tudományos összefüggésekben

ÖSSZEFOGLALÓ: A gazdasági válság mélyreható okainak kezelése Magyarországon 2010-et követően kezdődött el és egy új magyar állampénzügyi rendszer kialakításában öltött testet. Ezt az állampénzügyi megújulást egyrészt az állampénzügyek világszerte tapasztalható felértékelődése és az intézményi megközelítés térnyerése, másrészt a magyar történelmi hagyományok, harmadrészt pedig a kormányzattal szembeni bizalom visszaállítására vonatkozó hazai társadalmi elvárások indokolták, támogatták. Az új rendszer a gyakorlatban három pilléren áll: a társadalmi tehermegosztást biztosító fiskális politikán, a széles gazdasági-társadalmi kontextusban optimalizáló monetáris politikán, valamint a hatékony és társadalmi szinten hasznosuló közpénzügyi ellenőrzésen.

KULCSSZAVAK: gazdaságtörténet, állampénzügyek, állampénzügyi modell, jegybankpolitika, fiskális politika és szabályozás, nemzeti költségvetés, államadósság, közpénzügyi válságmenedzsment

JEL-KÓD: B1, B5, E00, G38, H6, H12, P43

Az 1980-as évek végétől felerősödő piacgazdasági átalakítás, majd ennek az első szabad választásoktól megnyilvánuló extrém formája nem illeszkedett a magyar gazdasági és társadalmi viszonyokhoz, a nemzeti érdekekhez, a történelmi hagyományokhoz. A rendszerváltozás gazdaságpolitikája számos problémát hordozott, ráadásul számos ígérete beteljesületlen is maradt. Az angolszász jelzálogpiacok 2007. tavaszi összeomlásával ránk tört válság Magyarországot a megelőző évek átgondolatlan, egyoldalú gazdaságpolitikája eredményeként már legyengült gazdasági állapotban találta. Beigazolódott, hogy a piaci szereplők túlzott önállósága, tevékenységük ellenőrizetlenül hagyása nem vezethet a tartós piaci

egyensúly kialakulásához, sőt válságba torkollott. Az önállósult, autonóm piaci szereplők nem képesek arra, hogy önszabályozónak vélt mechanizmusaik révén a válságból kivezető utat megtalálják, sem az egyes vállalat szintjén, sem ágazati, makrogazdasági, világgazdasági szinten nem képesek arra, hogy a felhalmozódott egyensúlytalanságot önerejükkel, méretükhöz mérten hatékonyan oldják. Magyarország évtizedeken át ezt a gazdasági, társadalmi viszonyaihoz egyáltalán nem illeszkedő neoliberais modellt követte, amely az angolszász, majd a kontinentális európai térségben 2007-re, 2008-ra pénzügyi válságba, majd rendszerváltságába torkollott. Tetézte a problémákat a követett modell válságán túl, hogy a magyar rendszerváltó gazdaságpolitika a magyar történelmi hagyományokhoz nem illeszkedő neo-

Levelezési e-cím: Lentner.Csaba@uni-nke.hu

liberális metodikát is felemás módon, diszfunkcionális zavarokat okozó módszerekkel valósította meg. A tervgazdasági-paternalista elemek jelentős részének indokolatlan továbbtartásával, egyidejűleg a jóléti állammodell egyes elemeinek idő előtti bevezetésével operált, miközben szabályozási rendszerét szinte teljes mértékben és nagyon gyors ütemben, a szabadpiaci elvek mentén alakította ki. Így a 2008 őszére elmélyült válság Magyarországon „dupla erősségű” lett.

Az utóbbi évtized tapasztalatai rámutattak: csak az erős állam képes arra, hogy garantálja az ország függetlenségét, határainak és állampolgárainak sérthetlenségét, megóvja a polgárait a bűnözéstől és a terrorizmustól, a haza és a nemzet érdekeit a világban az elvárható legjobb módon képviselje, elvárásainknak érvényt szerezzen. Csak az erős állam képes arra, hogy a polgárainak megélhetést, munkát teremtsen, a bajba jutottakat segítse. A haza, a nemzet szolgálatában méltányos, jó és szerethető államra és ennek folyamányaként ésszerű, hatékony államháztartásra van szükség. A válság miatt felértékelődnek a kormányzatok közhatalmi funkciói, szociális-társadalompolitikai intézkedései és főleg a dekonjunktura hatásait tompítani hivatott gazdasági beavatkozások.

A MEGÚJULT KÖZPÉNZÜGYI GONDOLKODÁS ELŐZMÉNYEI

A 2007-ben kirobbant válság óta alapvető, szemléletbeli változások álltak be az állampénzügyek területén. A változások sokfélék voltak, de közös pontnak tekinthető számos esetben, hogy a mögöttes szemlélet szerint a gazdasági döntéseket és folyamatokat a korábban megszokottnál szélesebb kontextusban, a kiváltott hatások teljességét figyelembe véve lehet csak értékelni. Ebből adódott részben az állami szerepvállalás felértékelődése is, hiszen az állam az az intézmény, amely definíció

szerint az állampolgárok széles rétegét érintő hatásokkal foglalkozik.

A megújult magyar közpénzügyi gondolkodás előzményei közül az elméleti iskolák közül intézményi közgazdaságtant emelem ki, valamint röviden bemutatom, hogy a közpénzügyi-államháztartási tudományok végigkísérték a magyar jogállami fejlődést, azaz a hangsúlyos és hatékony állami szerepvállalás nem idegen a magyar gondolkodástól. Végül kitérek a belső társadalmi elvárások szerepére is.

AZ INTÉZMÉNYI GONDOLAT

A közgazdaságtan több mint két évszázados történetének legkiemelkedőbb alakjai szinte mind foglalkoztak közpénzügyi kérdésekkel, de csupán mintegy száz évvel ezelőtt jelent meg először az a megközelítés, amely tudatosan törekedett a gazdasági folyamatoknak a társadalmi-politikai valóságba való integrálására. Az intézményi gondolkodás ma különösen aktuális, a 2007–2008-ban kirobbant pénzügyi válság ugyanis megmutatta, hogy a piacot nem lehet magára hagyni, a gazdasági kérdéseket pedig nem lehet széles értelemben vett következményei nélkül értelmezni.

*Ronald Coase*¹, az 1991-ben Nobel-díjjal kitüntetett brit közgazdász szerint a közgazdaságtan sokáig elhanyagolta az intézményi kérdéseket, és kizárólag azzal foglalkozott, hogy kiegészítse és formalizálja azt, amit *Adam Smith*² 1776-ban leírt a *Nemzetek Gazdagsága* című, kétségtelenül forradalmi változásokat generáló munkájában. Mindez azt jelenti, hogy sem arra nem fordítottak elég figyelmet a közgazdászok, hogy mi történik egy-egy szervezetben vagy akár cégen belül – ezzel foglalkozott maga Coase –, sem azzal, hogy milyen társadalmi, politikai környezetben és kontextusban születnek a gazdasági döntések.

Nem kétséges, hogy a gazdaságpolitika, a közpénzügyek tekintetében is hangsúlyosan

figyelembe kell venni, hogy a gazdasági és pénzügyi tranzakcióknak költségei vannak. A gazdaságirányítás egyik kiemelt feladata ezen költségek csökkentése. Olyan intézményeket, szabályokat és törvényeket kell tehát létrehozni, amelyek csökkentik a tranzakciós költségeket. Ha elfogadjuk, hogy ezek a költségek jellemzően a bizonytalanságból, a kockázatokból adódnak, akkor az állam egyik célja nem is lehet más, mint a piaci bizonytalanságokat mederben tartó és mérséklő háttér kialakítása. Az intézményi gondolkodás egyik fő csapásiránya ezért annak kutatása lett, hogy milyen szabályozási mátrixra van szükség a jól működő gazdaság és állam kialakításához. *Dani Rodrik*³, a Harvard professzora szerint négy olyan intézményi csoportot lehet megkülönböztetni, amelyek elengedhetetlenek a gazdasági és társadalmi fejlődéshez:

- ① A tulajdonjog védelmét garantáló intézmények (*market creating institutions*)
- ② A piacok szabályozásához kötődő intézmények (*market regulating institutions*)
- ③ A stabilizációt szolgáló intézmények (*market stabilizing institutions*)
- ④ A legitimációs intézmények (*market legitimizing institutions*)

A közpénzügyi rendszer intézményi megközelítésének fontos terepe a jegybanki szabályozás, ami az egyik első olyan terület volt, amely a válság következtében jelentős megújuláson esett, illetve esik át. A rodriki modell szerint a jegybank a gazdaság egyik legfontosabb stabilizáló intézménye. Ez a klasszikus megközelítés szerint az árstabilitás biztosítását jelenti, de manapság egyre többet hallani a jegybankok általános makrogazdasági stabilitással, illetve esetlegesen még a társadalmi stabilitással kapcsolatos felelősségéről is. A pénzügyi válság végét vetett a monetáris politikával kapcsolatban kialakult korábbi konszenzusnak. A monetáris politika újraelosztási hatásai előtérbe kerültek, a jegybanki döntések modellezéséhez és átláthatóságához elengedhetlenné vált egy olyan

értelmezési keret kialakítása, amely lehetővé teszi a monetáris politikai döntések komplex, társadalmi kontextusba helyezett értelmezését.

KÖZPÉNZÜGYI RENDSZERTAN A MAGYAR GAZDASÁGI GONDOLKODÁSBAN

A mai állami közpénzügyi rendszerrel szinonim államgazdaság fogalmának meghatározására írta *Kautz Gyula*⁴ 1885-ben: „*egy államot képező népek közczélokra szervezett és hatályosított gazdasági ereje, ...a társadalom közös szükségleteinek közös gazdasági erővel való ellátása*”. A magyar dualizmus korának kimagasló közpénzügyi gondolkodója a technikai keretet is hozzá rendelte, amikor lényegében „az államháztartás szerves alakzatát”, mint társfogalmat párosítja. „*Még míveltebb országokban is, a közhatalom s különösen a kormányzat egyik legkiválóbb funkcióköreként e gazdálkodást tényleg fel is találjuk, a benne foglalt közegnek, ügyviteli mozzanatok és rendszabályok összessége alapján képződött bizonyos közháztartási rendszerként szemléljük, s pénzügynek, finacziának, vagy helyesebben államgazdaságnak (s államháztartásnak) hívunk*” – írja Kautz.⁵

A magyar közpénzügyek és államháztartás-tan szakterület gazdagsága a magyar államiság kezdetétől jelentkezik⁶, majd az ipari-kereskedelmi fejlődés kialakulása, a polgárosodás XIX. század eleji reformkorszakától kap jelentősebb teret⁷. A dualizmus korában intézményesül. Az ország költségvetési önállóságának visszaszerzését az 1867. évi XII. törvénycikk teszi nyilvánvalóvá, amely kimondja, hogy „*a pragmatica sanctio szerint közös ugyan az uralkodó, a menyinyben Magyarország koronája is ugyanazon fejedelmet illeti, a ki a többi országokban is uralkodik, de még ez nem teszi szükségessé, hogy a fejedelem udvartartásának költségei közösen állapíttassanak meg. Ily közös megállapodást a pragmatica sanctióban kitűzött cél nem igényel, Magyarország alkotmányos önállásával pedig s a*

magyar király fejedelmi magas tekintélyével sokkal inkább megegyez, hogy a magyar országgyűlés, a felelős magyar ministerium előterjesztésére, külön szavazza meg a magyar király udvartartása költségeit. Az udvartartás költségeinek megszavazása és kiszolgáltatása tehát közös ügynek nem tekintetik. Terjedelmi korlátok ellenére is említeni kell Széll Kálmánt⁸, Wekerle Sándort⁹, Mariska Vilmost¹⁰, akik XIX. század végének, XX. század elejének meghatározó közpénzügyi teoretikusai voltak. Ám a folyamatos, a maguk idejében stabilizáló államháztartási reformok ellenére Magyarország pénzügyei, és a szakterületet művelők újabb és újabb kihívásokkal szembesültek. Klug Emil és Soltész Adolf¹ írják 1917-ben: „A közszükségletek megnagyobbodása az állami bevételek szaporítását parancsolja minden téren és így az egyenes adók terén is... Így a régiéknél jóval súlyosabb közterhek fognak nehezíteni az adózó polgárságra és pedig olyan rendszer alapján, amelyben elavult elveken nyugvó régió adónemek az újabban érvényre emelt modern elvekkel nem éppen harmonikus egységet képeznek. A kifejtettek természetes következménye, hogy a mostani törvényhozási állapotnak fennálló intézkedései annyira bonyolultak és nehézkesekek, hogy a nagyközönség azokban könnyen el nem igazodhat.”

A közpénzügyi-államháztartási tudományok, szakmai módszerek folyamatosan jelen voltak a magyar államiság történetében. Az is igaz ugyanakkor, hogy a tudományterület szellemi teljesítményeinek sűrűsödése a kereskedelmi és gazdasági élet lökésszerű pezsdülésével (reformkor, dualizmus kora), illetve a gazdaságot érő sokkok, válságok, új termelési mód váltás időszakára (vesztes háború utáni idők, felzárkózási kísérletek) esnek.

BELSŐ TÁRSADALMI ELVÁRÁSOK

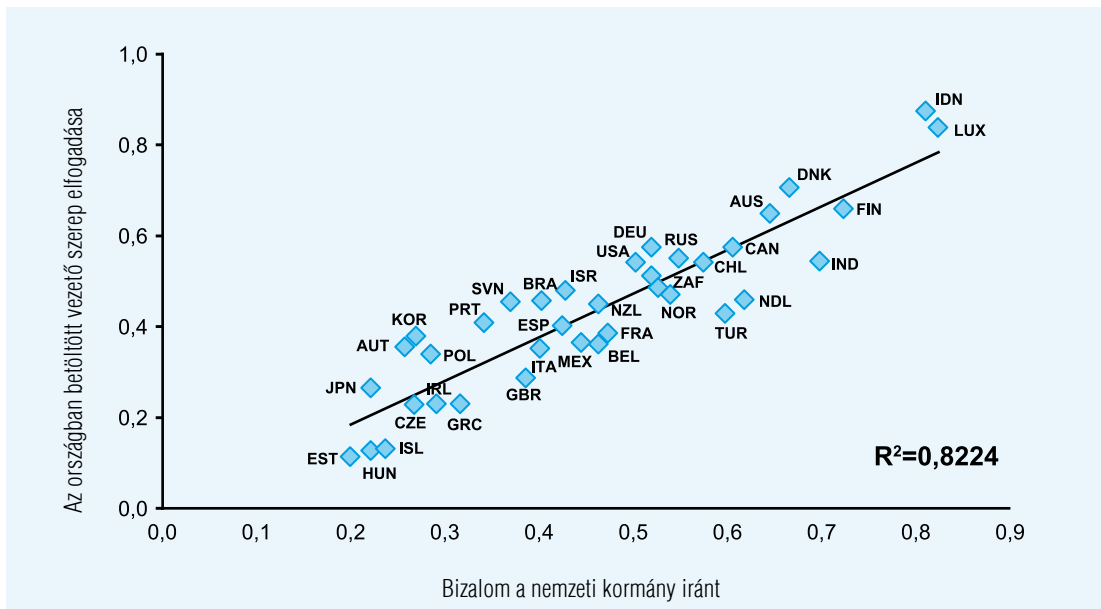
A jól működő állam alapja a bizalom. A 2007–2008-ban kitört gazdasági válság egyik legmé-

lyebb nyomot hagyó következménye az volt, hogy a polgárok kormányzatba és állami működésbe vetett bizalma jelentősen csökkent. Ez az erózió különösen erős volt Magyarországon, ahol a kormányzat bizalmi indexe és az ország vezetésével kapcsolatos elégedettség nemzetközi összevetésben is érdemi volt. Az OECD felmérése szerint 2009-ben a fejlett országok között gyakorlatilag Magyarország volt a sereghajtó mind a két tekintetben. (Lásd 1. ábra)

A kormányzati bizalom kiemelkedően fontos eleme a hatékony gazdaságpolitikának – hiszen a sikeres válságkezelés egyszerre feltételezi a megfelelő válaszok megtalálását és a döntések effektív implementálását. Ez utóbbi pedig jelentős mértékben azon múlik, hogy a kormányzatban mennyire bíznak a polgárok, a kisvállalkozók vagy épp a nagyobb cégek vezetői. Kormányzati bizalom nélkül a szükséges átalakítások társadalmi támogatottsága nem vagy nehezen teremthető meg, különös tekintettel arra, hogy az állami rendszerek megújítása rövid távon jellemzően költségeket jelent, és csak hosszabb távon válnak érezhetővé és érzékelhetővé a hasznok. A kormányzati bizalom erodálódása a szabálykövetés (például az adófizetési morál) lazulásával és az üzleti élethez elengedhetetlen kockázatvállalás túlzott csökkenésével járhat, ami elmaradó beruházásokat, lassuló növekedést és a munkahelyek számának apadását jelentheti – tehát gyakorlatilag lehetetlenné teszi a hatékony válságkezelést és a gazdaság dinamizálását. A bizalom egyszerre tekinthető a korábbi reformok gyümölcsének és az előttünk álló átalakítások szükséges alapjának, azaz a gazdasági felívelés és a szociális kohézió alapfeltétele.

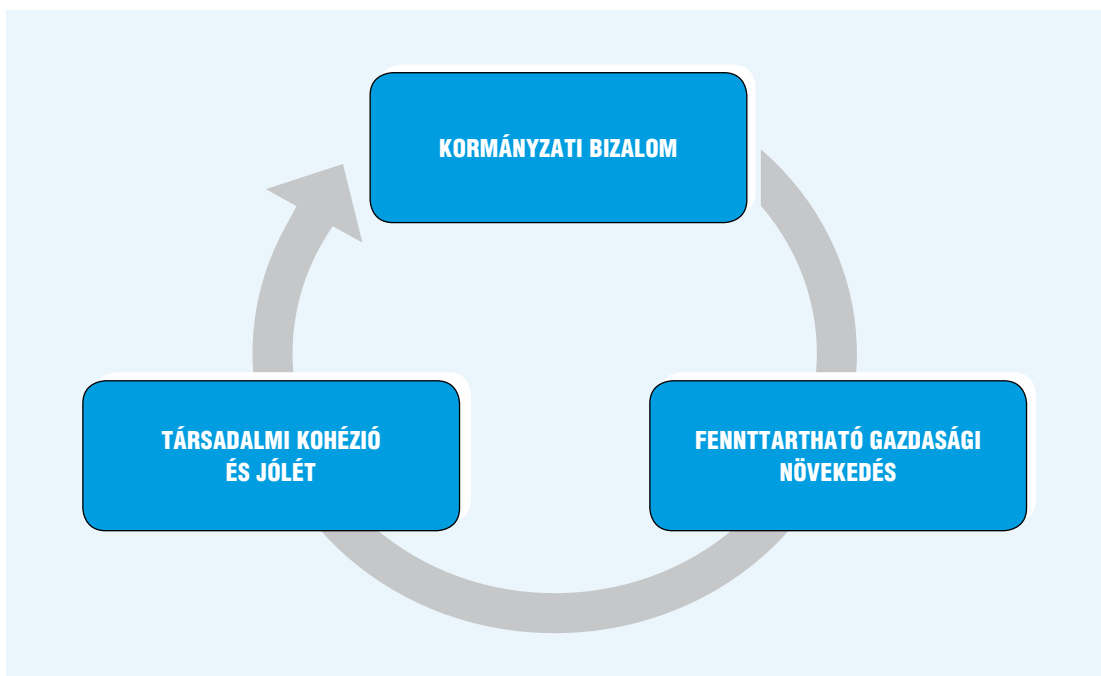
Kormányzati bizalom alatt azt értjük, hogy egy állam polgárai alapvetően jónak tartják az irányt, amit a kormány követ (lásd 2. ábra). Ez alapvetően azon múlik, hogy a kormány a polgárok preferenciái alapján cselekszik-e, illetve hogy a polgárok miképp érzékelik a

A MAGYAR KORMÁNYZAT IRÁNTI TÁRSADALMI BIZALMATLANSÁG, 2009

Forrás: OECD

A KORMÁNYZATI BIZALOM ÖNFENNTARTÓ CIKLUSA

Forrás: saját szerkesztés az OECD alapján

kormányzati döntéseket a mindennapokban (percepcionális megközelítés). Szélesebb értelemben a kormányzati bizalom két tényezőn múlik:

① társadalmi bizalom, azaz a polgárok mennyire bíznak a társadalmi berendezkedés egészében,

② politikai bizalom, azaz a polgárok mennyire bíznak magában a kormányban és annak intézményeiben.

Magyarországon a válság bizonyosan hatással volt a társadalmi bizalomra is, de a nemzetközi összevetésben elfoglalt sereghajtó pozíciót nagymértékben okozhatta a politikai bizalom csökkenése – ami a kilábalásnak is érdemi gátjává vált.

A MAGYAR KÖZPÉNZÜGYEK MEGÚJULÁSA A 2007–2008-AS VÁLSÁG UTÁN

A történelmi sorba illeszkedik az is, hogy a 2007–2008-as válságot követő (postkrízis-) időszakban Magyarország az új közpénzügyi gondolkodás egyik mintaállamának tekinthető – mind a fiskális, mind pedig a monetáris politika területén jelentős megújulás történt.¹² A magyar közpénzügyi rendszer pillérei stabil alapokat jelentenek: a költségvetési politika a társadalmi terhek megosztását hatékonysággal párosító adórendszerre épül.¹³ A monetáris politika a komplex gazdasági hatásokat figyelembe vevő, a lépéseket széles társadalmi kontextusba helyező megközelítést alkalmaz, a közpénzügyi ellenőrzés rendszere pedig a közpénzek felhasználását hatékony és társadalmi szinten hasznosuló ellenőrzésekkel foglalja keletbe.

A fiskális politika a nemzetgazdasági szintű centralizáló és újraosztó folyamatok államhatalmi eszköze, amelynek technikájában, mértékében, jellegében a kormány gazdaság és társadalom felé megnyilvánuló politikai prioritásai, közpénzügy-politikai elvei érvénye-

sülnek. Legfőbb eszköze az adóztatás, illetve válság esetén a pótlólagos kereslet keletkeztetése, amivel a túlkínálat mérséklését, majd a gazdaság beindítását szolgálja. A fiskális feladatok kiemelt technikai végrehajtója a Nemzeti Adó- és Vámhivatal: a 2011-es alapításkor, illetve az állami adóhatósági és vámhatósági feladatoknak az összevonás előttinél hatékonyabb, átláthatóbb és költségtakarékosabb ellátása volt a vezérlőelv. Az egységes irányítású szervezet biztosítja a költségvetési bevételeket. A pénzügyi és más bűncselekményeket hatékonyan és eredményesen felderítő bünyügyi szervezetrendszer jobban képes megfelelni a korábbi, jogelődök által képviselt struktúrához képest. A fiskális feladatok másik fontos végrehajtó szerve a Magyar Államkincstár, amely a költségvetés végrehajtásával kapcsolatos feladatokat lát el, illetve az államháztartás kormányzati szintű kontrolljának is a kincstár az egyik eszköze.

A piaci szereplők és az államháztartás egészenek működőképes állapotban tartására a magyar kormány a pénzügyi viszonyokat direkt módon befolyásoló, szabályozó és ellenőrző szerepbe lépett. Az állam működés finanszírozására az adórendszer optimalizálásával törekszik, vagyis többletadó-bevételeket teremt a közteherviselés intézményének bevezetésén keresztül, egyidejűleg mérsékli a hazai rezidensek adóterheit, amellyel a háztartások jövedelemgyarapodását segíti. A közüzemi szolgáltatók díjaira vonatkozó hatósági árszabályozás révén ugyancsak a lakosság elkölthető, fizetőképes keresetét gyarapítja. Az állam saját finanszírozását belülről törekszik megoldani (önfinanszírozás), miközben a költségvetési hiány és az államadósság megfékezését tehermegosztó fiskális politikával kezeli, az adósságszabályt pedig az Alaptörvénybe és sarkalatos törvényekbe iktatta. Az önkormányzatok állami konszolidációjával az államcsődmentés egy újabb államháztartási szegmensben is bekövetkezett. Az átfogó fiskális reformoknak

köszönhetően 2013-ban Magyarország kikerült az Európai Unió túlzottdeficit-eljárásából.

A monetáris politika a közpénzügy-politika másik fontos ága. A monetáris főhatóság, azaz a Magyar Nemzeti Bank (MNB) a reálszektor refinanszírozásában az 1990-es évek közepéig, az államadósság finanszírozásában – csökkenő aktivitás mellett¹⁴ – az ezredfordulóig vett részt. E klasszikus szerepköreiből történő kivonulása fokozatosan, az európai uniós csatlakozással járó előzetes kötelezettségek teljesítése során történt meg. A jegybank refinanszírozó funkcióinak leépítése azonban nem kellő körültekintéssel, sok esetben gazdasági hátrányt okozva történt meg, hiszen a magyar gazdaság és társadalom akkori fejlettségi szintjén mindez nem volt indokolt, sőt további refinanszírozási expanzióra lett volna szükség, főleg a hazai vállalkozások és mezőgazdasági termelők megerősítése érdekében. Ugyanez mondható el az államadósság finanszírozásából történő jegybanki kivonulás esetén is: nem lett kevesebb az államadósság, nem lett kisebb a költségvetési hiány azáltal, hogy a jegybankot kivonták a finanszírozásból. Sőt, a finanszírozásuk a szabad piacról még drágább is, ami forrásokat vont el a költségvetés szociális, gazdaságfejlesztési tételeitől.

A közpénzügyi megújulás alapjának tekinthető Alaptörvény 41. cikke kimondja, hogy a Magyar Nemzeti Bank Magyarország központi bankja, amely külön sarkalatos törvényben (a jegybanktörvényben) meghatározott módon felelős a monetáris politikáért. Az MNB elsődleges célja az árstabilitás elérése és fenntartása. Elsődleges céljának veszélyeztetése nélkül, a rendelkezésére álló monetáris politikai eszközökkel támogatja a kormány gazdaságpolitikáját. A Magyar Nemzeti Bank a Központi Bankok Európai Rendszerének (KBER) tagja. Az MNB, valamint szerveinek tagjai a jegybanktörvényben foglalt feladataik végrehajtása és köteleseik teljesítése során függetlenek, nem kérhetnek és nem fogadhat-

nak el utasításokat a kormánytól, az Európai Központi Bank (EKB) kivételével az Európai Unió intézményeitől, szerveitől és hivatalaitól, a tagállamok kormányaitól vagy bármilyen más szervezettől, illetve politikai párttól. A jegybank saját elhatározásából, nemzetgazdaságért felelős magatartásából alakul ki a fiskális politikát támogató mechanizmus rendszere, amely az elsődleges, árstabilitási céljai veszélyeztetése nélkül valósul meg. 2013-ban az Országgyűlés a jegybank függetlenségi garanciáit megőrizve új jegybanktörvényt fogadott el (2013. évi CXXXIX. törvény). Az új szabályozás a jegybanki klasszikus feladatok mellett kitér a hatékony makrogazdasági feladatok és beavatkozások körére, lehetőségeire, e téren a nemzetközi kooperációra, továbbá a pénzügyi közvetítő rendszer felügyeletére.

Két évtizede a jegybank elsődleges feladatává tett alacsony inflációs szintről azt tartották, hogy a gazdasági növekedést közvetetten serkentő tényező, azonban napjainkban ez az összefüggés vitatott közgazdasági kérdéssé vált. Az amerikai jegybank az 1970-es évektől lényegében hármás jegybanki célkitűzés mentén dolgozik, ahol az infláció alacsony szinten tartása csak az egyik (de nem első) cél, a másik a növekedés, a foglalkoztatottság emelése. A Fed monetáris politikai prioritás sorrendjében a 2007-es válság óta még inkább egyértelműen első helyre került a gazdasági növekedés, a foglalkoztatás bővítése. A válság enyhítése érdekében pedig nagyfokú monetáris lazításokba kezdett. Ennek eredményeként az amerikai gazdaság 2014 őszére kikerült a válságból, így a Fed a monetáris lazításra épülő politikáját befejezte. Az Európai Központi Bank 2012 szeptemberétől a gyengén teljesítő monetáris zóna tagállamok állampapír-piaci refinanszírozását határozta el¹⁵. A japán központi bank (BoJ) ugyancsak erőteljes monetáris lazításokat alkalmaz a gazdaság élénkítése érdekében. A Bank of England „*funding for lending*” programja ugyancsak gazdaságélénkítő célzatú.

Az új típusú, világgazdasági trendeket követő unortodox jegybankpolitika alapjai¹⁶ hazánkban 2013 tavaszán teremtődtek meg: a bigott, normatív, egyoldalú, csak inflációra koncentráló jegybanki elsődleges célkitűzés rendszer nem élte túl a válságot. Magyarországon sem. A kamatcsökkentési ciklus,¹⁷ a 2013 nyarán elindított Növekedési Hitelprogram¹⁸ és a 2014 tavaszán meghirdetett Önfinszírozási program érdemi lépéseket jelentettek a finanszírozási költségek csökkentésében, a növekedési fordulat elérésében és a magyar gazdaság egyik gyenge pontjának tartott külső sérülékenység jelentős mérséklésében. Az NHP szerves folytatása annak a kiszámíthatóságnak és a fokozatosságnak, amelyet az MNB a jegybanki alapkamat csökkentések során is alkalmazott. Jó alapot ad a programnak, hogy Magyarországon az árstabilitás 2013 elejére megvalósult, és a pénzügyi stabilitás is igen sokat javult, azaz növekedésre előkészített állapotba került az ország. Fontos előrelépés volt az is, hogy a törvényalkotó 2013. október 1-jétől a jegybankba olvasztotta a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletét, illetve annak jogosítványait. Ezzel a jegybank makroprudenciális szabályozása a mikroprudenciális szabályozással, befolyásolással és az ezt megalapozó ellenőrzés eszközeivel is kiegészült, amely ugyancsak igazodik a nemzetközi, európai uniós tendenciákhoz.¹⁹

A magyar közpénzügyi megújulás fontos eleme volt az állampénzügyek ellenőrzési rendszerek átalakítása, megerősítése is. A gazdasági felemelkedés és az adósságcsapdából való kitörés egyik záloga a szigorú takarékoság, a közpénzekkel és a nemzeti vagyonnal való felelős gazdálkodás, ami kordában tartotta az állampénzügyeket, hatékony és eredményes államháztartási ellenőrzést és kontrollrendszert feltételez. Alapvető nemzeti érdek, hogy átlátható, hatékony és számon kérhető legyen a magyar közpénzekkel és a nemzeti vagyonnal való gazdálkodás. Szakszerű és rendszeres el-

lenőrzés nélkül nem képzelhető el Magyarország felemelkedése, a jelenlegi gazdasági és társadalmi problémák leküzdése. Az Alaptörvény 2012. január 1-jei hatályba lépésével közjogi értelemben új időszámítás kezdődött hazánkban, hiszen az Alaptörvény több szigorú, a felelős gazdálkodást szolgáló előírást is tartalmaz, kiemelten az adósság szabályt. Fontos újdonság, hogy az Alaptörvény az alkotmányi jogállással rendelkező szervek közé emeli, és az Állami Számvevőszékkel, illetve a Magyar Nemzeti Bankkal (MNB) megegyező státuszt ad a Költségvetési Tanácsnak. Az Alaptörvény azt is rögzíti, hogy az adósságállomány leszorítása érdekében a Költségvetési Tanács vétójoggal rendelkezik, amivel a magyar jogalkotók kiemelkedő önkorlátozást vállaltak. A Tanácsnak adott jogosítvány elsősorban azt szolgálja, hogy a lehető legjobb, legmegbízhatóbb, leginkább megalapozott költségvetési terv jusson el az Országgyűlésig. Szavazni és felelősséget vállalni a képviselőknek kell, de a Tanács garantálja, hogy az Alaptörvény adóssággal kapcsolatos előírása semmilyen esetben ne sérülhessen.

Az Alaptörvény elfogadását követően az Állami Számvevőszékről szóló 2011. évi LXVI. törvény volt az első sarkalatos törvény, amit megvitattak, megalkotott és elfogadott az Országgyűlés. A 2011. július 1-jétől hatályos új szabályozási keret biztosítja, hogy a Számvevőszék eredményesebben működjön és az eddigieknél is hatékonyabban tudjon fellépni az adófizetők pénzének felhasználása és a nemzet vagyonának védelme érdekében. Az ÁSZ az új törvény alapján a magyar demokratikus államműködést biztosító gazdasági fékek és ellensúlyok rendszerének egyik legjelentősebb eleme. Az új jogszabály számos fontos változást hozott, hiszen kiszélesítette az ÁSZ ellenőrzési jogosítványait, érezhetően megerősítette a szervezet függetlenségét, és a korábbiánál is átláthatóbbá tette a számvevőszéki munkát. A törvény széles körű ellenőrzési felhatal-

mazást ad az Állami Számvevőszéknek, azaz általános szabályként az ÁSZ-nak joga van minden közpénzfelhasználást és közvagyonhasználatot ellenőrizni.²⁰ Az államháztartás feletti kontroll minősége és hatékonysága szempontjából elsődleges fontosságú, hogy az új számvevőszéki törvény értelmében az ellenőrzetteknek együttműködési, illetve a számvevőszéki megállapítások tekintetében intézkedési kötelezettsége van. *Domokos László* szavaival élve: a következmények nélküli ellenőrzés korszaka Magyarországon lezárult, a rend pedig értéket teremt.²¹

ÚJ TÍPUSÚ MAGYAR ÁLLAMPÉNZÜGYI RENDSZERTAN

A tudomány összefüggő ismeretek rendszere, amelyek meghatározzák vizsgálati tárgyát és módszerét, az ebből (és így) nyert ismeretek rendszerezésének módjait, majd az ezek alkalmazásával rendezett ismeretek szabályozottságait²². Tudomány mindaz, amely a valóság megismerésére irányul. Mindaz, amely a valóságról és értelmezéséről szól. A közigazgatástudomány, amely legfeljebb a XVIII. századtól számítható, a 2007-es válság óta új értelmet, új tartalmat, új ismereteket ötvöz magába. *Lőrincz Lajos* akadémikus iskolateremtő tudományos munkásságában meghatározta²³ a közigazgatás-tudomány alapvető sajátosságait, ezzel a közigazgatás-tudományt tudományági szintre emelte²⁴. *Lőrincz Lajos* – visszaütálás jelleget is tükröző – megfogalmazásában²⁵: a közigazgatás-tudomány azt a kutatási irányzatot jelöli, amelyet *Magyary Zoltán* közigazgatásnak nevez, nem szükséges tehát azt a szemléletet belesűríteni, amit a jogtudomány alkalmaz, ezért a korabeli viszolygástól eltérően, joggal és fenntartás nélkül nevezhetjük *Magyary Zoltán*t a magyar közigazgatás-tudomány klasszikusának.

A közigazgatás-tudomány, amely interdisz-

ciplináris jellegéből adódóan magába integrálja a politikát, a gazdaságot, és a maga jogi eszközeivel a fennálló rendet törvényesíti. Az állam működése az évtizedeken át követett neoliberális elvek mentén bár vonatkoztatható egy részvénytársasághoz, azonban az elsődleges profitérdekek aligha élvezhetnek prioritást a közszolgáltatások szervezésében. A válságot követő időszak rámutatott, hogy az államnak, az állami szolgáltatásoknak jó orientált módon szükséges érvényesülniük. A DPM²⁶ paradigmában testet öltött menedzser jellegű állam működtetés végül is egy neoliberális gazdasági rendszerben született meg. Olyan mechanizmusban, amely a piaci szereplők korlátlan automatizmusait hirdette és lehetővé tette. Az állam nem befolyásolta, nem ellenőrizte, nem szabályozta kellő módon a részvénytársaságok működését, így az a fajta részvénytársasági forma, amely a neoliberális termelési mód alapegysége, állami ráhatás nélkül kudarcba fulladt²⁷. Nos, ennek a vállalati formának a rendezési-működési elveit átültetve, vonatkoztatva az állam működésére, eleve a kudarcra volt ítélve. A nem szabályozott részvénytársaság, bank – mint rendszer – vallott csődöt, a nem szabályozó állam működésének következményeként. A vállalati szinten történő nem szabályozottság, az alanyai jogon szabályozót (az államot), is igen nagymértékben szabályozásmentessé tette.

Tanulásként fogalmazza meg *Lőrincz Lajos* a magyar történelem vonatkozásában,²⁸ hogy a királyi hatalom erősödésekor, erős kormány működésének idején az ország biztonsága, nemzetközi kapcsolatrendszere, gazdasági helyzete elfogadható állapotba került, a káosz, a gazdasági válságok, az elszigetelődés pedig a kormányzó hatalom elerőtlenedésének következménye. Az erős, intézkedő és a gyenge bólogató állam közigazgatási, kormányzási dilemmája régi keletű. *Mátyás Antal* akadémikust idézve²⁹: a neokeynesiánus (a neoklasszikus szintézist képviselő) közgazdák a tőkés

gazdaság automatizmusai működését illetően felemás álláspontot foglalnak el. Rövid távon kétségbe vonják a tőkés magánszektor stabilitását. *Tobin* és szerzőtársa, *Buitner*³⁰ szerint a munka és a tőke alulfoglalkoztatása elég gyakori és tartós ahhoz, hogy igazolja a gazdaságpolitikai beavatkozás ellenzését. *Modigliani* álláspontja hasonló: a monetaristák tévednek, amikor azt hiszik, hogy a gazdaság már annyira védett lenne a megrázkódtatásokkal szemben, hogy stabilizációs politikára már nincs is szükség. Az állításuk, hogy a stabilizációs politikák nem csökkentették, hanem éppen ellenkezőleg, növelték a bajt, az Egyesült Államok és más ipari országok adatainak ismeretében sem állja meg a helyét. Mátyás Antal 2006 végén tett kiemelései, hivatkozásai helytállóságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy 2007 tavaszára összeomlott a neoliberais termelési mód.

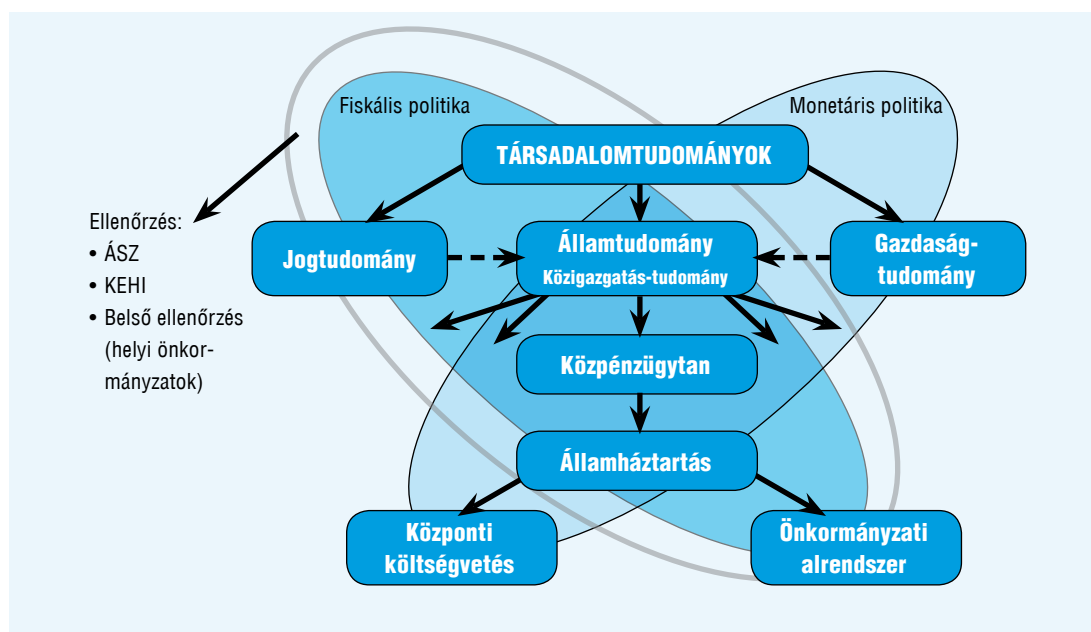
A közpénzügyek, mint átfogóbb kategória, az államháztartástan, pedig mint az állampénzügyi, vagyoni folyamatok technikai keretrend-

szere az államtudomány – közigazgatás-tudomány szerves része. Az állam működtetésének rendező elveit és gazdasági kereteit adják. A jog a maga eszközeivel szabályokat épít, regnáló gyakorlatot szabályokba foglal, amivel segíti a folyamatosságot, a hatékonyságot, és az átláthatóságot, ellenőrizhetőséget. Az állam szerepének felértékelődésével adódott – Magyarországon is –, hogy a működéséhez alapos tudományos, módszertani rendszer formálódjon. A jogtudomány és a gazdaságtudomány interdiszciplináris mezsgyéjén „megképződő” államtudomány magába ötvözi a közjogot, a közpénzügyeket (állampénzügyeket), a nemzetgazdaságtant, az e-governmentet, a közigazgatás-managementet, a közszolgálati kommunikációt, továbbá a közszolgálati hivatásrendek tudomány-szakterületeit.³¹ (Lásd 3. ábra)

A neoliberais rendszer válsága a közigazgatás-tudomány szerepét, jelentőségét kibővítette. Az erős, aktív szerepkörű állam jó teóriájú közpénzügyi viszonyai, átlátható államháztar-

3. ábra

ÚJ TÍPUSÚ MAGYAR ÁLLAMPÉNZÜGYI RENDSZERTAN TUDOMÁNYOS VÁZA

Forrás: Lentner Cs., 2015

tási rendszere a jó államműködés alapját jelentik. A közigazgatás-tudomány a válság egyik következményeként bővülő, diszciplínákat magába olvasztó tudomány.

A banktan kategóriába foglalt banki mechanizmusok és intézmények, szabályozási és felügyeleti struktúrák, vagyis a klasszikusan a pénzügyek alaptudomány területén belüli részek a közigazgatás-állam tudományok tartománya felé közelítenek. A privát bankműködés ugyanis állami és nemzetközi szerepvállalás, határokön átívelő szabályozás, hatékony felügyeleti ellenőrzés, időnként költségvetési támogatás és befolyásolás nélkül nem képes a vállalkozás folyamatos vitelére.

Más vonatkozásban, a válságkezelésben új szerepet kap az állam, így az erős, piacokat szabályozó és ellenőrző hatalom a válság kialakulása és eskalálódása okán, illetve a konszolidáció megteremtése érdekében indokolt, hogy a pénzügyi piacokat és banki intézményeket a figyelme középpontjába állítsa. A gazdasági szervezetek koordinálása, befolyásolása, és ellenőrzése csak a jól szervezett gazdasági kormányzás kezében, vagyis világos közpénzügyi és átlátható államháztartási alrendszerek mentén lehet eredményes.

ÖSSZEZÉS, KONKLÚZIÓ

A 2010-óta folyamatos magyar nemzetgazdasági eredmények, továbbá a nemzetközi térben 2007-óta lejátszódó folyamatok, és a magyar történelem sikerekkal pásztázott állapotai minden esetben aktív állami szerepvállalás bázisán következtek be. A magyar változások kritikái így alappal nem irányulhatnak az állampénzügyi történések vitelére, hiszen azok nemzetközi térhez és magyar történelmi múlt-hoz igazodóan történnek.

A neoliberais piacgazdaság a posztszovjet térség országai közül Magyarországon eresztette a legmélyebb gyökereket, és Magyarországon történt meg leggyorsabban a gazdasági és társadalmi adottságokhoz nem illeszkedő – átmenet nélküli, nyers – neoliberais piacgazdaság kialakítása, amely 2008-ra lényegében összeomlott. Változtatni pedig, az organikushoz közeli állapotot előállítani, pedig csak a nem illeszkedő, nem organikus elemek minél gyorsabb elhagyásával lehet. 2010-től a tehermegosztásra és az állami gazdaságbefolyásolásra épülő irányítási modellel Magyarország Európa egyik leggyorsabban növekvő, egyidejűleg pénzügyi stabilitást felmutató országává vált.

JEGYZETEK

¹ Coase, R., 1937, 1991

² Smith, A., 1776

³ Rodrik, D., 2000, 2003

⁴ Kautz Gyula, 1885. Bevezetés fejezet

⁵ Kautz állampénzügyi tevékenységének összefoglaló kifejtését lásd bővebben: Botos, 2006

⁶ Kautz 1868, könyvében az ősmagyar államszerkezet-től, Szent István királyunk intézményeitől kezdődő-

en egészen a kiegészítésig mutatja be a „közgazdasági eszmék és iránylatok” érvényesülését. A honfoglalás előtti időkben is megjelenik a szervezett központi gazdálkodás, de erre területi okok miatt nem tér ki.

⁷ Széchenyi István: Hitel, 1830, Világ, 1831, Stádium, 1833. Berzeviczy Gergely: De Commercio et Industria Hungariae 1797, Oeconomica Publico Politica 1818, Dessewffy Emil: Alföldi levelek, 1839–1842, A magyar vám- és kereskedési ügy és annak végeligazítási módja, 1847, Lónyai Menyhért: Hazánk anyagi érdekei, 1847, Karvassy Ágoston:

- Népszerű nemzetgazdaságtan, 1861, Heller Far-
kas: Közgazdaságtan I–II. 1919–1920, Pénzügytan,
1920
- ⁸ Pénzügyminiszteri tevékenysége 1875–1878, mi-
niszterelnöki 1899–1903
- ⁹ Háromszoros magyar királyi miniszterelnök, pénz-
ügyminiszter a dualizmus korában.
- ¹⁰ Mariska V.: A pénzügytan különös tekintettel a ne-
vezetesebb államok háztartására, 1871, Az államgaz-
daságtan, 1885
- ¹¹ Klug E. – Soltész Adolf: Magyar egyenes adók, 1917
- ¹² A folyamat részletes bemutatását lásd Matolcsy,
2015 alapján.
- ¹³ A társadalmi tehermegosztás arányosításán jobbra
a nemzetközi vállalatok, bankok közteherherviselésbe
történő, anyagi erejükhez mért – bevonása értendő,
illetve az 500 millió Ft nettó árbevétel (tipikusan
hazai vállalkozások) nyereségadó mértékének megfe-
lezése. Továbbá a lakossági szegmensben az adóterhe-
lés jelentős mérséklése (36 százalékról 16 százalékos
jövedelemadó), családi kedvezmények szélesítése,
illetve a jövedelemadó-fogyasztási adók arányainak
megváltoztatása, vagyis a munkateljesítmények utá-
ni jövedelmek mérsékeltebb adóztatása, amelyre még
„rásegít” a hatósági árszabályozás, a lakosságot terhe-
lő rezsiköltségek 20–25 százalékos mérséklése, kvázi
állami eszközökkel történő pótlólagos fizetőképes
kereslet generálása (ez utóbbi hatásait lásd bővebben
Lentner, 2015, 31. fejezet). Az arányosított közte-
herherviselés pedig adómorál-javító, többletteljesítme-
nyekre ösztönző, főleg belföldi rezidensek esetében,
míg a többletadó-bevételeken keresztül az állam
pénzügyi stabilitása, mint versenyképességi faktor, is
javul.
- ¹⁴ Bővebben lásd: Huszti – Kolozsi – Lentner, 2006,
41. oldalon lévő táblázat, 39–41. oldalakon álló ma-
gyarozó szöveg
- ¹⁵ Amiből valójában érdemi történések csak 2015-től
jelentkeznek.
- ¹⁶ A jegybanknak új vezetése lett, amely az előző évti-
zedek normáit mellőző, sőt, egyértelműen gazdasági
növekedést segítő monetáris politika híve.
- ¹⁷ 2015-ben 1,35 százalékra csökkent a 2011-ben még
7 százalékos alapkamat.
- ¹⁸ E célt a program első (2013. évi) szakaszában 750
milliárd, a második (2014. évi) szakaszában 2000
milliárd összegű hitelkeret szolgálja.
- ¹⁹ 2013 szeptemberében az Európai Parlament az EU
legnagyobb 150 bankját az Európai Központi Bank
felügyelete alá vonta.
- ²⁰ Az Állami Számvevőszék megújult ellenőrzési mód-
szertanát a klasszikus költségvetési és zárszámadási
törvényjavaslatok véleményezése mellett jól repre-
zentálja például a lokális államháztartási alrendszer,
felsőoktatási intézmények, illetve legutoljára a köz-
szolgáltatások területén végzett tényfeltáró tevékeny-
ség, legutóbbi Fókuszban a közszolgáltatás, 2015,
amelyek révén a közpénzfelhasználás hatékonysága,
átláthatósága folyamatosan javul.
- ²¹ Bővebben: Domokos L., 2013
- ²² Tamás András, 2013
- ²³ Lőrincz L., 2005, 2007, 2010
- ²⁴ Bordás M., 2012
- ²⁵ Lőrincz, 2010
- ²⁶ Decentralization, Privatization, Management –
a meghaladott neoliberális ihletésű New Public
Management gazdasági alapelvei, melyek helyébe
a Centralization, Nationalization, Public Good
(CNPG) szemlélet lépett (CNPG-definiálás a szer-
zőtől, Lentner, Cs, 2015)

- ²⁷ Amerikai jelzálogpiaci válság, bankok, termelő-szolgáltató cégek tömeges csődje. A piaci koordináció hiánya, hathatós ellenőrzés elmaradása. Mohóság, kapzsiság (lásd Bánfi, 2011), profitszempontoknak alárendelt vállalati működés az ellenőrizetlenül hagyott piacokon.
- ²⁸ Lőrincz, 2010
- ²⁹ Mátyás A., 2007
- ³⁰ Tobin, J. – Buitner, W.: Fiscal and Monetary Policies, Capital Formation and Economic Activity, In: Tobin: Essays in Economics, Vol. III: The MIT Press, 1982. 183. oldal
- ³¹ Vagyis a közigazgatás-tudomány, a „szűken vett” államtudomány, kiegészül a honvédelmi-, rendészettudományi, nemzetbiztonsági és az újjászervezett Magyar Állam külpolitikai és külgazdasági hátterét adó nemzetközi-diplomácia tudomány-szakterületekkel. Így együttvéve az államtudományok teljes katasztere adódik, mely művelésének letéteményese az aktív Magyar Állam tudományos-módszertani hátterét adó Nemzeti Közzolgálati Egyetem.

IRODALOM

- ABÉLÉS, M. (2007): *Az állam antropológiája*. Század-vég Kiadó. 2007
- BÁNFI T. – KÜRTHY G. – BÁNFI A. (2011): Szabályozás a pénzügyi válság(ok) után (között) – kényszer és lehetőség. In: Pénzügyi Szemle, LVI. évfolyam, 2/2011. 191–210. oldal
- BARRO, R. J., GORDON, D. B. (1983): A positive theory of monetary policy in a natural rate model – *Journal of Political Economy*. Aug.
- BORDÁS M. (2012): Gondolatok a közigazgatás-tudományról. In: Polgári Szemle, VIII. évfolyam, 3–6/2012, 11–31. oldal
- BOTOS K. (2006): Gondolatok az állampénzügyekről Kautz Gyula könyve (Államgazdaság- vagy pénzügytan). In: Statisztikai Szemle, 84. évf. 7. szám, 675–893. oldal
- COASE, R. (1991): The institutional structure of production. Lecture to the memory of Alfred Nobel, December 9, 1991. http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1991/coase-lecture.html
- COASE, R. (1937): The Nature of the Firm. *Economica*, New Series, Vol. 4, No. 16 (Nov., 1937), 386–405. oldal
- COMMONS, J. R. (1936): Institutional Economics. *The American Economic Review*, Vol. 26, No. 1, Supplement, Papers and Proceedings of the Forty-eighth Annual Meeting of the American Economic Association (March,), 237–249. oldal
- DOMOKOS L. (2013): A közpénzügyi kontroll és az államháztartási ellenőrzési rendszer megújítása Magyarországon. Előszó. In: Lentner Csaba: Közpénzügyek és Államháztartástan, Nemzeti Közzolgálati és Tankönyvkiadó
- GALBÁCS P. (2012): *Aktív szabályozás vagy gazdaságpolitikai nihilizmus?* Akadémiai Kiadó
- HORVÁTH M. – NÉMETH E. (szerk.): (2015) *Fókuszban a közzolgálat*. Tanulmány. Állami Számvevőszék
- HUSZTI E. – KOLOZSI P. – LENTNER Cs. (2006): A magyar jegybanki szabályozás és monetáris politika az európai integrációs folyamat tükrében. In: Pénzpiac

cok szabályozása Magyarországon (szerk. Lentner Csaba), Akadémiai Kiadó

HUSZTI (1998): A makropénzügytan alapjai. *Vészméremi Egyetem*

KAUTZ GY. (1868): *A nemzetgazdasági eszmék fejlődéstörténete és befolyása a közviszonyokra Magyarországon.*

KAUTZ GY. (1885): *Államgazdaság vagy Pénzügytan.* Budapest. Franklin-Társulat. 1885 (újra kiadva: ugyan-ezen a címen, Aula Kiadó, 2004)

KEYNES, M. J. (1936): The General Theory of Employment. *Interest and Money*

KLUG E. – SOLTÉSZ A. (1917): *A magyar egyenes adók.* Magyar Könyvnyomda

LENTNER CS. (szerk.) (2015): *A devizahitelezés nagy kézikönyve.* Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó

LENTNER CS. (2013): *Közpénzügyek és Államháztartástan.* Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó

LENTNER CS. (2014): Historic and Scientific Overview of State Role in Economic Policies: Presented Through the Example of Hungary In: Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho Universytetu Tekhnolohii Ta Dyzainu / Bulletin Of The Kyiv National University Of Technology And Design &:(6) 424–435. oldal

LŐRINCZ L. (2010): Hatékonyság és demokratizmus a közigazgatásban. Prudentia Iuris Gentium Potestate – Ünnepi tanulmányok Lamm Vanda tiszteletére. Szerk. Nótári Tamás – Török Gábor, MTA Jogtudományi Intézet

LŐRINCZ L. (2010): Magyary Zoltán helye a magyar közigazgatás-tudományban. In: Államszerep válság idején. Magyary Zoltán emlékkötet. Szerkesztette: Hosszú Hortenzia – Gellén Márton. CompLex Kiadó, 39–45. oldal

MAGYARY Z. (1923): *A magyar állam költségvetési joga.* 1923, (faximilie kiadás, Országgyűlési Hivatal)

MATOLCSY GY. (2015): *Egyensúly és növekedés.* Kairosz Kiadó

MÁTYÁS A. (2007): A pénz semleges voltával kapcsolatos viták a közgazdaságtan különböző irányzatainál. In: Pénzügypolitikai stratégiák a XXI. század elején. Szerk. Lentner Csaba, Akadémiai Kiadó

MYERS, D. (2004): *Construction Economics.* Spon Press. UK

NASCHOLD, F. – VON OTTER, J. (1996): Public Sector Transformation – Rethinking Markets and Hierarchies in Government. *Johns Benjamins Pub.* Amsterdam

NORTH, D. C. (1994): The Historical Evolution of Politics. *International Review of Law and Economics.* 14, 1994, 381–391. oldal. North, D. C. (1993): The New Institutional Economics and Development, Washington University, St. Louis. 1993.<http://econ2.econ.iastate.edu/tesfatsi/NewInstE.North.pdf>

NOVE, A. (2011): *Planned Economy.* The New Palgrave. A Dictionary of Economics

OLLMANN, B. (1997): Market Socialism. In: The Debate Among Socialists. Routledge, UK

POLLIT, C. (1995): Justification by Works or by Faith? Evaluating the New Public Management. *SAGE Publications.* London

POZSGAY I. (2010): Készülődés a rendszerváltásra. In: *Gazdasági Élet és Társadalom*, I-II/2010, 132–138. oldal

RODRIK, D. (2000): Trade Policy Reform as Institutional Reform. August

RODRIK, D. – SUBRAMARIAN, A. (2003): The Primacy of Institutions, 2003, in *Finance and Development*,

June 2003. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2003/06/pdf/rodrrik.pdf>

SMITH, A. (2012): *The Wealth of Nations*. (utánnymomás)

VEBLEN, TH. (1975): *A dologtalan osztály elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 400. oldal ISBN: 96322011162

WILLIAMSON, O. E. (2000): The new institutional economics: Taking stocks and looking ahead, *Journal of Economic Literature*, September 2000, 38, p. 595–613 – p. xiii-xiv. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.128.7824&rep=rep1&ctype=pdf>

OECD: Government at a Glance 2013. http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/OECD-Government_at_a_Glance_2013-.pdf